

ходить за межі відведеної йому ролі медіуму, бо перебирає на себе функцію режисера і модератора уявного ток-шоу, учасникам якого — а це читачі журналу — пропонується акційна пропозиція перетворитися на ідеальну комунікативну спільноту, тобто почати аргументовану полеміку із цим майстром оригінального філософського жанру.

Я сама ситуативно виступаю у ролі такого самовпевненого перекладача, хоча філософ усередині мене поривається до дискусії. Щоб уникнути сумнівної форми «два в одному», сподіваюсь на запрошення висловитись щодо антропотехнічного повороту Слотердайка у наступному номері.

В усякому разі далі буде!

Марія Култасєва

Петер Слотердайк

ТИ МУСИШ ЗМІНИТИ СВОЄ ЖИТТЯ¹ (уривки з твору)

Буття вчителем як професія²

Експлікація звикання, звичкоподібного (*das Gewohnheitsmäßige*), психосоматично втіленого — про це вже йшлося вище з посиланням на етику як на Першу Теорію — є частковим феноменом процесу, який я називаю розділенням одержимості на пристрасті та звички. Ця зміна відбулась під тиском перших педагогів, які за своєю природою були також і першими носіями етично-аскетичного наступу на наявні психосоматичні умови.

Те, що означає тиск на людство з боку вчителів упродовж двох із половиною сторіч, стає зрозумілим, якщо подивитись, під яким кутом почала відбуватися атака тих, котрі знають, на тих, котрі ще не знають. Тільки там, де на порядку денному — як у разі одиничного, так і в разі колективів — стояла секуляризація психіки, ті, що навчають, почали усвідомлювати внутрішню інертність тих, кого вони навчають. Саме вони, як зараз стає зрозумілим, виявили, що люди не здатні беззаперечно дотримуватися настанов своїх нових етичних директорів. Коли перші філософи-педагоги одержимо висловлювались щодо звичок, то це відбувалось у рамках аналізу опору. Він мав допомогти зрозуміти, чому те, що вже має людина, — *hexis, habitus, doxa* (у XVIII сторіччі до цього ще додається упередженість), — ускладнювало і навіть унеможлиблювало сприйняття Нового, тобто сприйняття філософського етосу, експліцитного логосу, чистої математики і проясненого методу. «Звичка» як слово і як діло означає фактичну одержимість психіки блоком

¹ *Sloterdijk P.* Du mußt dein Leben ändern. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2009. — 723 S.

² *Ibidem.* — S. 294–296.

уже набутих, більш-менш необоротно втілених властивостей, до яких ще слід додати закріплену масу привнесених гадок. Доки цей блок залишатиметься непорушним, неможливо починати нове навчання. Про те, що схожі спостереження накопичені та збережені також і в азійському світі, свідчить відомий анекдот про майстра дзен-буддизму, який, розливаючи чай у філіжанки, на подив своїх учнів, не зупинявся, коли філіжанка була повною, а продовжував наливати. Тим він показував, що наповнений дух неможливо навчати. Тоді студювання мало б починатися з обмірковування питання, що треба робити, щоб спорожнити чашку. Але чи треба її знову наповнювати або ж залишити порожньою і плекати порожнечу як самоцінність — це вже інша тема.

Ранні школи, як правило, були базовими таборами, очільники яких мали великі амбітні задуми сходження до верхівок гір, навіть якщо ці верхівки визначали у специфічно школярський спосіб. Кожне шкільне підприємництво спонтанно розвиває внутрішню вертикальність і рано чи пізно утворює систему шаблів, з якої починається становлення «класового» суспільства — при цьому стає зрозумілим, що поняття «клас» походить із неполітичного утворення шаблів. Проте школа на ранніх етапах свого становлення ще довго зберігатиме свою природну екстравертність.

Вона орієнтується на завдання, трансцендентні її заняттям, — чи то підготовка учнів до майбутніх професій і державної служби, чи то досконалість, що перевершує школу, формування особистості, просвітлення, панування філософів, чи то великі постріли у блакить. Пізніша школа, навпаки, усуває трансцендентальні претензії і чинить спротив уявленню, що за межами школи може існувати щось реальне. Ось тоді вона перетворюється на базовий табір, де навчають тільки переміщенням усередині цього табору, — тут варто згадати первинну інтуїцію Бурдье, коли він у своїх описах ігор амбіцій у класовому суспільстві визначає їх як псевдовертикальні зусилля або більш-менш ілюзорні розрізнявальні переваги³.

---

³ У своєму тлумаченні давньогрецьких слів, застосовуваних у філософських текстах, П. Слотердаjk намагається охопити всі їхні семантичні відтінки. Так, *hexis* давньогрецькою мовою означає володіння вміннями і навичками, вправність, а також здоров'я, знання і характер, що їх має людина [Menge, 1910: S. 162]. Такий вжиток цього слова був притаманний Аристотелю у його «Метафізиці» (5, 1022b). Починаючи з Плотіна, обсяг цього поняття стає вужчим, але чіткіше окресленим, отже, саме слово перекладають як навичку, практику, вправність [Słownik grecko-polski Nowego Testamentu, 1997: S. 115]. У цьому значенні воно збігається з поняттям габітусу у Бурдье, на яке посилається П. Слотердаjk. Докладніше про поняття габітусу у Бурдье див. [Култаева, Навроцький, Шеремет, 2008: с. 239–240]. У філософських текстах давньоримської та схоластичної філософії *habitus* перекладають з латини як зовнішній вигляд, звичку, стан. Слово *doxa* давньогрецької мови також є полісемантичним і означає не тільки гадку, віру та судження, але також і репутацію, честь, пошук [Menge, 1910: S. 118]. П. Слотердаjk застосовує увесь комплекс цих смислів. — Прим. перекладача.

Ідентичність як право на ледарство⁴

Світ псевдовертикальності є площею гармидеру ідентичностей. «Ідентичність», незалежно від того, як вона презентується — персонально чи колективно, є привабливою лише тоді, коли люди бажають відрізнятись одне від одного. У цій перспективі сучасна соціологія сформувала розхоже поняття ідентичності, яке є узагальненим антиподом вчення Бурдьє про габітус. Тим самим ледарство, яке слід виправляти, підносять до ціннісного феномена. Моя ідентичність складається з комплексу моїх незаперечних особистісних і культурних лінощів. Колись Сартр стверджував: «я є тим, що маю», тобто «тотальність моїх володінь відображує тотальність мого буття»⁵; володарі ж ідентичності говорять: я є тим, що мене має. Дійсність мого буття через це гарантується тим, що володіє мною. Ідентичні особи сприймають себе як готові до вжитку (*ready-made*) і самі крокують до теки з документами під широким дахом цінностей із домаганням визнання. Вони являють собою інертні системи і вимагають їхнього піднесення, наділяючи статусом найвищої культурної цінності все інертне, що в них осіло. Якби античні стоїки побажали присвятити своє життя постійному тренуванню удавати із себе статую, то навколо їхнього найкращого «Я» утворився б невидимий мармур — сучасні ж люди знаходять себе у готовій пластиковій упаковці для зберігання лінощів, виставляючи себе у парку ідентичностей, байдуже, оберуть вони для цього етнічне крило чи займуть відкритий індивідуалістичний майданчик.

Через це ідентичність, як і габітус, стає сигнальним словом культури базисного табору (тут і надалі використовується альпіністська лексика. — М.К.), а коли до ідентичності приєднується ще й травма, то вже ніщо не стоїть на шляху возвеличення її ціннісного ядра. Безперечно, за умов, якщо будуть відганяти геть навіть думку про нові висоти — адже сходження на них може применшити цінність складових такого ядра. Коли й чому все попередньо досягнуте проголошувати у базисному таборі культурною скарбницею, вирішують окремо для кожного проекту експедиції. У режимі ідентичності девертикалізують сукупні енергії й передають до реєстратури. Звідти все потрапляє до перманентного колектора, де вже не існує ані «прогресивної прив'язаності», ані еволюційних шаблів. У горизонті базисного табору всі ідентичності рівноцінні. Внаслідок цього ідентичність надає супергабітусу всім, хто хоче бути такими, якими вони стали на ґрунті своєї локальної сформованості, вважаючи це добром. У такий спосіб ідентичним вдається перебувати за межами чутного. Це для того, щоб до їхніх вух ніколи і ніде не потрапив імператив «ти мусиш змінити своє життя!».

⁴ Sloterdijk P. Du mußt dein Leben ändern. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2009. — S. 296–297.

⁵ Див.: Sartre J.-P. Das Sein und das Nichts. Versuch einer phänomenologischen Anthropologie. — Reinbeck bei Hamburg, 1993. — S. 1012.

Ефект осьового часу: людство двох швидкостей⁶

Відкриття пристрастей та звичок утворює психологічний антипод щодо вже давно відомого процесу, який філософи та філологи називають «відкриттям духу». Карл Ясперс у підсумку визначив цей комплекс як «осьовий час» і назвав п'ять місць «прориву». Це Китай, Індія, Персія, Палестина, Греція. Вони утворюють сцени, на яких уперше здійснився поступ високої культури через її одуховлення (*Vergeistigung*), що мало незабутні і далекосяжні наслідки. У проміжку часу між 800 та 200 сторіччями до н.е. люди у названих культурах зробили «крок до універсального», який ми продовжуємо робити в усьому тому, що створюємо сьогодні в автентично цивілізаційному сенсі. Те, що згодом називатимуть розумом та особистістю, вже тоді проявилось у перших начерках. Але передусім через цей крок безмежно збільшилось провалля між найбільш розвиненими індивідами та багатьма іншими. Ясперс пише: «Те, чого досягає одиничний, у ніякому разі не переноситься на всіх. Відтак відстань між верхівкою людських можливостей і масою буде величезною. Але те, чого досягає одинак, усе ж таки опосередковано змінює всіх»⁷.

Коли екстремісти починають виконувати свої вправи на високо натягнутому канаті, то тим самим вони зобов'язують усіх інших складати іспит зі стислого курсу акробатики (*das kleine Akrobatikum*), щоб залишитись у тренувальній спільноті тих, хто став людьми. Прості ж люди одержують свій сертифікат, коли визнають, що відчували запаморочення, ледь подивившись на це.

Насправді відкриття пристрастей та звичок не можна відокремити від відкриття гадок, бо те саме переривання, яке дає людині змогу вийти з потоку емоцій та звичок, здатне також привернути її увагу до сфери ментальних рутин. Це переривання, разом з яким на передньому плані постає спостерігач, необоротно створює нові позиції щодо сукупності фактів, як ззовні, так і всередині. Вийти з потоку означатиме: відкинути стару габітуальну упевненість в успадкованій культурі і припинити бути паростком першої культурної спільноти. Здійснивши це, треба було заснувати на березі новий світ з новими мешканцями.

Отже, ефект осьового часу ґрунтований не лише на зацікавленості у більш високому одуховленні. Він зумовлений колосальним порушенням габітусу як наслідку відкриття ліношів, утілених у людині, які стали помітними з позиції берега. Відповідальним за це — принаймні у його найважливішій частині — є внутрішнє пришвидшення, відокремлене від попередніх писемних культур. Воно відповідає й за те, що мізки тих, хто пише, випереджають габітус тих, хто не може писати, — так само, як тіло аскетів, атлетів та акробатів перевершує тіла пересічних людей. Велоциферична сила

⁶ Sloterdijk P. Du mußt dein Leben ändern. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2009. — S. 301–304.

⁷ Jaspers K. Vom Ursprung und Ziel der Geschichte (zuerst 1949). — München, 1963. — S. 22f.

(*die veloziferische Kraft*)⁸ письмових вправ, яка тягне за собою додаткові пришвидшувальні дисципліни, нашоувхується на інертність старого етосу, прихованого у пересічних тілах. Там, де акселераційне тренування стверджує свої ефекти, там розколюється культурна еволюція. Результатом такого розколу є людство із двома швидкостями.

Такий розкол зумовлює виокремлення у старих спільнотах еліти, яка навчається і виконує вправи. Це приводить до конструкції нового неба над старою Землею і виникнення нового покликаного єднати спільного (*koinon*) над старими комунами. *Koinon*, що треба було підкорити, те спільне, в якому, починаючи з мілетців, зірки, логос та поліс мають один і той самий порядок, є занадто високим і знаходиться далеко за межами повсякденних ситуацій, щоб бути доступним для всіх. Звідси походить базисна парадоксальність усіх універсалізмів загалом, яка полягає в тому, що всім пропонують таке спільне, до якого більшість може залучатись тільки у модусі нерозуміння. Ця парадигма домінувала впродовж трьох тисячоліть, і лише ледь два сторіччя тому частковою відповіддю на це став розкол спільного на його писемні і не писемні фракції. Віртуально припустимо, що всі люди можуть писати, але фактично пише небагато людей — отже, безпомилковим буде твердження, що ця мала купка впевнена, що пише за всіх інших. Усе це стосується сукупних фігур логічного, етичного та медіального соціалізму. Якщо буде на те бажання, то перелік пасток універсалізму можна назвати духовним аспектом вступу до класового суспільства — щоправда, вирішальним критерієм розрізнення тут уже більше не є панування озброєного хазяїна над беззбройним наймитом⁹. Таке розрізнення полягає в озброєнні індивідів, що роблять вправи, проти ліношів усередині їх самих — у загальному вигляді це відбувається через письмо, логіку, гімнастику, музику та мистецтво. У цьому тренувально-культурному повороті конституують зразкові фігури осьово-часової духовності: мудреці, просвітлені, атлети, гімнастикософи, святі та профанні вчителі. З образами цього типу матимуть справу люди у високих культурах наступних тисячоліть (про митців у сучасному розумінні спочатку навіть і не йшлося). Вони опікуються тим, щоб культурний час був часом духовних зразків.

⁸ Слово «*veloziferisch*» є неологізмом Гете. Уперше він вживає це слово 1825 року в листі до внучатого племінника Нікодовіуса. Воно є зрощенням двох слів: *velocitas* (лат. поспіх) та *Lucifer* (Люцифер); тут йдеться про силу сатанинського пришвидшення. — *Прим. перекладача*. Докл. див.: Manfred Osten M. «Alles ist veloziferisch» oder Goethes Entdeckung der Langsamkeit. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2003.

⁹ У російськомовних та україномовних перекладах головні фігури Гегелевої діалектики відносин панування і підкорення (*Herr und Knecht*) перекладають відповідно як «пан» і «раб». Але *Knecht* у німецькій філософській і літературній традиції, на відміну від раба (*Sklave*), є вільною людиною, він є найманим працівником у хазяїна (*Herr* у розумінні *Hausherr*). Саме цю семантику застосовує Слотердайк для обґрунтування культурно-освітнього походження класового суспільства. — *Прим. перекладача*.

Перейти на інший бік: філософія як атлетика¹⁰

Не будьмо нехтувати метафорою виходу з потоку. Людина, яка зайнялась експлікацією лінощів у собі, змушена всім ходом здобуття досвіду водночас тричі переходити на інший бік своїх внутрішніх надбань. Людина, помічаючи, як працюють у ній пристрасті, розуміє, що треба перейти на інший бік палкості, щоб не тільки страждати через пристрасті, а й стати знавцем страждань. Коли людина помічає, наскільки вона знаходиться під владою звичок, вона безпосередньо бачить, наскільки вирішальним є перехід на їхній інший бік, щоб бути не тільки одержимою ними, а й їхнім володарем. І зрештою, коли людина помічає, що її психіка заповнена безладом уявлень, настає прозріння, що бажано було б вибратись на інший бік цього звалища уявлень, щоб не тільки позбутись плутанини думок, а й продукувати логічно стабільні ідеї. Мислення починається тоді, коли закривається мавпячий театр асоціацій, який нещодавно стали описувати як змагання «мемів» за вільний обсяг підключень до неокортексу. Ця потрійна зміна сторін утворює етичну програму всіх тих активностей, які Платон підсумував у штучному слові «філософія».

Поза будь-яким сумнівом, слово «філософія» — це прихований натяк на дві найважливіші атлетичні чесноти, які за часів платонівської інтервенції зажили широкого схвалення. По-перше, воно вказує на аристократичну позицію «філотимії», любові до *time*, тобто до звитяжного авторитету, який мали переможці у змаганнях; по-друге, на «філопонію», що означає любов до *ponos*, тобто до старання, навантажень, турботи. Не випадково атлети обрали своїм охоронцем Геракла, що здійснив дванадцять подвигів, які впродовж сторіч закарбувались у пам'яті як прообрази *ponoi*. Так само, як філософи після Платона видають себе за друзів мудрості, це роблять уже здавна також гімнасти та борці на рингу, позиціонуючи себе як друзів навантажень, які роблять із чоловіка мужчину, а також як шанувальників суворої тривалої наполегливості, якої вимагають боги перед перемогою. Згодом багато хто став вважати Геракла своїм вельможним предком, особливо це стосується кінників, які користались цим, щоб підкріпити свою тезу про те, що тільки вони, філософські тотальні аскети, є справжніми атлетами, а спортсмени — це лише декадентні честолюбці, які вихваляються своїми м'язами та колишніми успіхами, але не мають будь-якої ідеї щодо солідної чесноти та космічно сумірного розуму.

Отже, імператив «Ти повинен змінити своє життя!» лунає у староевропейському просторі вже з V сторіччя до н.е. не тільки з численних статуй, які греки, охоплені психозом створення образів, мов навіжені встановлювали на прилеглих до храмів територіях та на площах, нібито вони хотіли додати до смертного народу полісу ще народ зі статуй, мабуть, для того, щоб приверну-

¹⁰ Sloterdijk P. Du mußt dein Leben ändern. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2009. — S. 304–307.

ти увагу на схожість між богами і переможцями. Цей імператив ще більше відповідає новим умовам отримання знання. Точніше, зміненій позиції носіїв знань щодо своїх життєвих завдань. Змінити своє життя тепер означає сформувати себе через внутрішні активації як суб'єкта виконання вправ (*Übungs-subjekt*), який повинен перевершити своє пристрасне і габітуальне життя, а також своє життя серед власних уявлень. Отже, суб'єктом стає той, хто бере участь у програмі депасивізації (*Entpassivierung*) самого себе і переходить від простого оформленого буття на бік формувального буття. Весь комплекс, який називають етикою, походить із жесту конверсії у напрямку вміння. Конверсія — це не перехід від однієї віри до іншої. Достеменно обернення відбувається як вихід з пасивного модусу існування до єдності дій разом зі вступом до активувального модусу. Те, що активація і сповідання життя як виконання вправ (*übendes Leben*) означають одне й те саме, криється у природі речей.

Ця вказівка дає змогу точніше зрозуміти, що мав на увазі Ніцше, коли у своїх міркуваннях «До генеалогії моралі» назвав Землю «аскетичною зіркою». Аскеза стала необхідною з того моменту, як авангард спостерігачів був змушений перестрибнути через свою тінь — точніше, через три тіні у формі пристрастей, звичок та нечітких ідей. З огляду на примус прояснення і виконання вправ цей стрибок через три тіні, який відбувся на початку більш високої культури, дає Ніцше підстави загострити своє висловлювання і говорити про Землю як про *акробатичну зірку*. До того ж цей вислів ще краще розкриває найважливішу морально-філософську інтуїцію Ніцше. Коли він що є сили намагався відокремити поняття *askesis* від похмурої демонстрації християнської аскези каяття, то робив це тільки для того, щоб знову вказати на такі незрозумілі, але такі необхідні аскези отверезіння та піднесення, притаманні старим елітам, тим самим даючи стартовий сигнал для суто артистичної інтерпретації людських фактів. Якщо залишити поза увагою хибну проекцію «надлюдини» на майбутнє, стане очевидним, про що йшлося у Ніцше: зі вступом народів у фазу високої культури кожний носій досягнень акробатично потрапляє під напругу.

Аскетика та акробатика¹¹

Акробатика задіяна скрізь, де намагаються справити враження, що неможливе здатне бути чимось на зразок легкої вправи. Отже, недостатньо пройти по канату і зробити на висоті *salto mortale*. Вирішальне послання акробата співсвітові криється у його посмішці, з якою він вклоняється після виступу. Ще більш це відчутно у розкутому випростуванні руки — у жесті, який можна вважати привітанням, адресованим високим рангам. Насправді ж він посилає нам моральну звістку, у якій йдеться приблизно про таке: оце і щось подібне до цього — ніщо для нашого брата.

¹¹ *Sloterdijk P.* Du mußt dein Leben ändern. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2009. — S. 307–309.

Наш брат — це ті, хто обрав фах «неможливість» разом з додатковим предметом «справляти враження». Деякі з них до самого кінця залишаються на аренах та стадіонах, інші переходять до *asketeria* і віддають перевагу сходженню релігійними сходинками, дехто обирає ліси та пустелі, інша фракція робить те саме, але на дедалі вищих посадах державних службовців. Як відомо, Платон хотів показати, що мистецтво державного управління також можна опанувати до досконалості, якщо готувати політичних артистів за допомоги сорокарічного навчального курсу з неможливого, починаючи з п'ятнадцяти років. Здатність управляти державою, керуючись ідеями, а не кульгати зазвичай від однієї ситуації до іншої, як це робить клоун при владній посаді, також, будь на те воля, можна розвинути до майстерного виконання певного ремесла. Щоб досягти цього, не треба, як фараон, народжуватись богом. Достатньо бути просвіченим греком, щоб під правильним психотехнічним керівництвом досягти рівня фараона.

Міркування Ніцше щодо конвергенції аскетичної та артистичної співзвучних тенденцій кінця XIX сторіччя, які я описую за допомоги таких ключових слів, як «атлетичний ренесанс» та «деспіритуалізація аскези». Тому, хто помітив ці рухи, неважко зрозуміти, чому на самому початку аскетичних імпульсів піклування про себе у жодному разі не було спокутним самоприпущенням. На ранніх етапах справа виконання вправ ґрунтувалась на елементарній інтуїції: все у світі спрямоване на те, щоб потрапити на інший бік трьох автоматизмів. Тільки у такий спосіб «людина» опиняється у фокусі комплексу вправ, які змінюють її «природу» задля здійснення цієї «природи». Людину тут розглядають як тварину, приречену на напучування, на виконання вправ, на мислення. У колах філософських антропологів XX сторіччя полюбляють гордовито стверджувати, що через це людина не може просто жити, а змушена «вести» своє життя. Це має рацію і виражає важливу думку — але вона була б ще ціннішою, якби спромоглась пояснити, чому не може бути по-іншому, а також як таке сталося, що безліч людей, передусім на Заході, у зонах наркоманії, радше справляють враження тих, хто нікого не веде і сам ніким не ведеться.

Антропотехніка: обернути силу повторення проти повторення¹²

Відповідь треба давати, посилаючись на емерджентність антропотехніки в осьовий час виконання вправ. Як тільки усвідомлюється одержимість програмами, що їхній перебіг відбувається сам по собі, — афектами, звичками, уявленнями, — настає час для вживання заходів проти такої одержимості. Принципи останніх, як вже було сказано вище, — це

---

¹² *Sloterdijk P.* Du mußt dein Leben ändern. — Frankfurt am Main: Suhrkamp. 2009. — S. 309–311.

перехід на інший бік процесів повторення. Такий перехід, як нам здається, відбувається за чіткими правилами з тих часів, коли було відкрито, що повторення саме є вихідним пунктом для свого подолання. Це відкриття є прем'єрою антропотехнічного розрізнення.

Поясненням цього є роздвоєність самої речі. Силу повторення треба розуміти, виходячи з подвійної природи повторення, яке може бути повторюваним повторенням (*wiederholte Wiederholung*) і повторювальним повторенням (*wiederholende Wiederholung*). У суб'єкті це патетично підносить розрізнення між активними і пасивними станами. Тепер стає зрозумілим: існують не тільки афекти від збудження, а й такі, що й самі викликають збудження, існують звички, які самі щось виконують, і такі, що навчають виконувати, існують уявлені уявлення і такі, що самі уявляють. Шанс завжди криється у *Partizip Aktiv Präsens*¹³. У цій формі підноситься активована людина, яка самотужки стає такою, що відчуває, виконує вправи та уявляє, на відміну від її антиподу — чуттєвої, вправної, уявної людини. Через це поступово суб'єктна людина замінює об'єктну людину — якщо можна у цьому випадку взагалі застосувати ці когнітивні терміни, що занадто відгонять Новим часом. На другій позиції залишається людина, така, якою вона була, — пасивна, повторювана, здана без бою; натомість на першій — людина стає постпасивною, вона сама повторює, готується давати відсіч. Якщо обирають перший шлях, то з нього виходить «вихована людина», з якої колись, як говорив Гете, «здирали шкіру». Те, що залишається їй після сходження до освіти, це наївність, яка була колись її власною, разом із подвійним ставленням до неї: як зневага до подоланих кліше і як ностальгія за ще нерозколотим.

Відкриття звичок, що стали плоттю і кров'ю, як принципу інертності, стійкої до будь-якого роду повчань, спричиняє появу суми заходів, які стали інновацією старого світу з далекосяжними наслідками і які ми й дотепер відчуваємо і несемо далі, а саме: це поворот до мистецтва виховання, або *paideia* — спочатку це означало щось таке, як «мистецтво роботи над дитиною» або «техніка биття хлопчиків». Фактично діти як діти методично потрапляють до поля зору після емерджентності звичок. Вони як ще-неодержимі-звичками (*Noch-nicht-von-Gewohnheiten-Besessenen*) привертають до себе увагу сумлінних керівників виконання вправ. У сутінках вчителів (*Lehrerdämmerung*), які водночас є антропологічними сутінками, дитина перетворюється з феномену генерації, що підростає, на актора у драмі виховання. Можна з упевненістю стверджувати, що до цього повороту у напрямку «напучення хлопчиків» діти були культурно невидимими. Тільки після відкриття регіону звички вони одержують привілей видимості, який час від часу може слабшати, як у європейському Середньовіччі, але вже

¹³ Активному дієприкметнику; ця аргументація ґрунтована на граматиці німецької мови. — Прим. перекладача.

більш ніколи не зникає повністю. Тепер хлопчики стають об'єктами піклування, яке перетворюється на справжнє мистецтво керування процесом появи звичок та формування комплексних компетентностей на постаменті автоматизованих вправ. Щоправда, перевага бути дитиною, її відносна не-оформленість і відкритість формуванню мали свою ціну — це природна вада хлопчиків, тобто їхня сильна емоційність і спонтанність; старожитні вихователі, мабуть, не називали б себе «педагогами», якби не були впевненими, що залишаться ними надовго. За педагогом тут постає погано прихована постать дресирувальника — так само, як і за всім повчанням криється дресирування. Через це справжня історія педагогіки є також спільною історією дітей та тварин. Якщо, згідно із Плінієм, дресирувальнику вдається, щоб слони ходили по канату або писали хоботом грецькі та латинські слова, то й педагог має засобами простого дисциплінування сформувати у своїх вихованців здатність розпізнавати та обирати свій життєвий шлях серед надміру інших можливих пропозицій.

Педагогіка як прикладна механіка¹⁴

Оскільки у сутінках педагогів першого тисячоліття до Христа якість інертності експліцитно розуміли як габітуальну, то виник намір прибрати до рук звичку вже *in statu nascendi*¹⁵, щоб перетворити колишній принцип опору на чинник кооперації.

Тут ми заторкуємо всю старожитну антропотехніку. Будь-яке технічне поводження з людиною — а на самому початку педагогіка була саме такою — ґрунтоване на праїдеї класичної механіки: поставити сили інерції на службу подолання самої інерції. Це уявлення святкує свій перший тріумф у відкритті принципу важелю. Отже, маленька сила, примножена на більш довгий шлях, може рухати більшу силу — схоже відкриття є засадовим щодо відкорковування пляшки, що було відомо вже в античності. *Mechane* (з грецької — хитрість) означає ніщо інше, як перемудрити природу її власними засобами¹⁶. Педагогічна хитрість (*mechane*) ґрунтована на виваженому рішенні використати звичку для її власного зняття — можна сказати і так: вона застосовує імовірне як медіум для підвищення неймовірного. Ми беремо у звички її опірні властивості і підкладаємо їх під вагон недосяжних цілей. Це матиме успіх, якщо педагог встигне добігти до довгого кінця важеля — тобто до коренів приведення до кондиції через повторення вправ. Звідси походить «*Repetitio est mater studiorum*» («Повторення — це матір на-

---

¹⁴ Sloterdijk P. Du mußt dein Leben ändern. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2009. — S. 311–313.

¹⁵ У становленні (лат.). — Прим. перекладача.

¹⁶ Див.: Sloterdijk P. Der andere Logos oder: Die List der Vernunft — Zur Ideengeschichte des Indirekten // Achim Hecker (Hrsg.). Regel und Abweichen. Strategie und Strategeme. Chinesische Listenlehre im interdisziplinären — Dialog. — Berlin, 2008. — S. 87–112.

вчання»). Маленькими людськими силами можна творити неможливе, якщо їх помножено на більш довгий шлях тренування¹⁷.

Відкриття цієї механіки викликає ейфорії, які накладають свій відбиток на духовні школи *in statu nascendi*, в Азії це було так само, як і в Європі. Звідси — круте піднесення цілей навчання, що можна помітити як в езотеричному ядрі платонізму, так і у більшості форм брахманістського тренінгу та в алхімії даосів. Безперечно, вся ця шкільна організація все ще послужувала езотериці і підготовці до державної служби. Але найголовнішим завданням такого навчання було підведення адептів до вертикальної стіни, на якій можна було спробувати здійснити сходження до неможливого. За тезами рекламного проспекту школи, де написано «доброчесності можна навчитись», криється езотеричний радикалізм, підсумований у посланні (невимовному на європейських теренах): «Божественного можна навчитись». Але як, хіба ж можна піднятися до богів, опанувавши надійні методи? А чи може бути це безсмертя лише справою тренування? Той, хто у це вірить, гадає, що він, разом із Платоном, індійськими вчителями та безсмертними даосизму, одержав мандат, щоб навчати неможливого, щоправда, не виходячи за межі маленького кола тих, хто має відповідні здібності. Куди це веде, показує довгий шерег духовних та атлетичних екстремістів, які у минулих тисячоліттях визначали образ людства.

Дидактичне вознесіння: навчання для життєздатного життя (*für lebendes Lebens*)¹⁸

Немає ніякого значення, як презентувала себе стародавня школа — екзотерично чи езотерично, вона ніколи не вважала себе метою своєї діяльності. Ще максима середньовічних майстрів шкільного діла — *non scholae sed vitae discimus*¹⁹ — намагалась гучно проголосити: ми

¹⁷ Поряд із педагогічним вихованням через просвічене повторення культури здавна ще мають техніку виховання через залякування або засвоєння норми через шокове закарбування сакральної сцени [Mühlmann, 2007], де показано, як мемоактивний фітнес колективу може посилитись через спільно здійснювані драми убивання. У цьому світлі християнська меса є формою подвійного закарбування, з одного боку, через постійно повторювану драму убивання, а з іншого — як тренування у заміні кривавого жертвоприношення символічною грою. — Прим. П. Слотердайка.

¹⁸ *Sloterdijk P.* Du mußt dein Leben ändern. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2009. — S. 314–315.

¹⁹ Це перекручення сатиричного висловлювання Сенеки: *non vitae sed scholae discimus* [Epistolae morales ad Lucillum, 106, 12] (навчаємося не для життя, а для школи). Воно констатує деградацію школи до виробництва знань. Через це безпосередню шкільну програму, тобто вивчення божественного, довелося транслювати через інші медійні засоби, наприклад, через листування філософа зі своїм молодшим другом. Також можна припустити, що Сенека сам перекрутив прислів'я, й тоді цілком виправданою є автентична версія, до якої повернулися середньовічні вчителі, а саме: *non scholae sed vitae discimus*. — Прим. П. Слотердайка.

навчаємо не для потреб базового табору, а виключно для експедиції. Але хоч би як скромно звучало це визнання, у подальших інтерпретаціях воно набуло страшного розміру. Щоправда, слово *vita* у першому читанні означало не більше, ніж відповідність вимогам зовнішнього фронту, тобто у професіях та на службі. Але кожному учасникові цієї високої гри було зрозуміло, що тим самим було позначено лише перший крок. За своїм глибшим дизайном заклик «навчати для життя» був паролем для проектів найкрутіших сходжень — проектів, які зазіхнули на висоту божественного.

Таке зрівняння бога і життя давало змогу нарощувати надзвичайне вертикальне напруження. Воно змушувало давати радикальну відповідь звичайним уявленням про сенс «життя». Одразу ж стало можливим утворювати вищий ступінь до предиката «живий», а іменник «життя» множити на самого себе. Той, хто сказав «життя», рано чи пізно скаже «життя для життя». Тоді «навчатися для життя» означатиме навчатися для чистої надмірності. При вивченні потенційованого життя наштовхуєшся на *vita vitalis*, яка знаходиться вертикально щодо вісі емпіричного існування. Це задає напрямок первинному сюрреалізму — тобто вертикальному рухові, дієвому в усіх високих культурах; на Заході його невдало назвали «метафізикою». Мабуть, кращим терміном була б «метабіотика» або, щоб не покидати терену латини, «суправіталістика», хоча слід визнати, що обидва слова через свою незграбність треба знищити на місці. Термін «метафізика» перебував на чолі всіх наших навчальних планів, доки його не відтіснив інший поняттєвий покруч — *survival*²⁰, вчення про який стало орієнтиром для модерних людей.

ДЖЕРЕЛА

- Култаєва М.Д., Навроцький О.І., Шеремет І.І. Європейська теоретична соціологія XX — XXI століття. — Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008.
- Menge H. Taschenwörterbuch der griechischen und deutschen Sprache. — Berlin: Langenscheid, 1910.
- Mühlmann H. Jesu überlistet Darwin. — Wien; New York, 2007.
- Slownik grecko-polski Nowego Testamentu. — Warszawa, 1997.

---

²⁰ Вживання (англ.). — Прим. перекладача.